

УДК 323.1

КОБАЛІЯ ДМИТРО,

кандидат історичних наук, завідувач відділу охорони пам'ятників історії і археології
Національного заповідника "Хортиця", експерт Українського інституту
стратегій глобального розвитку і адаптації

ПРО РАМКИ І ФОРМАТ "УКРАЇНСЬКОГО КОНФЛІКТУ"

Стаття присвячена визначенню формату і рамок "українського конфлікту". У роботі підкреслюється, що найбільш вдалим поняттям у визначенні українських подій 2013-2015 років є саме "конфлікт" і, виходячи з цього, розглядаються можливі його учасники. Автор доходить висновку, що події на "Майдані" були значною мірою спровоковані ззовні, а їх головною метою було створення прецеденту порушення конституції України як приводу для початку розпаду країни. Провал цих задумів трансформує конфлікт у відкритий, що робить Російську Федерацію та Україну його реальними суб'єктами. Нездатність РФ приховати свою участь у конфлікті обумовлена такими факторами, як переоцінка культурних протиріч між Сходом і Заходом України, необґрунтований розрахунок на лояльність Заходу і недооцінка ступеня розвитку українського суспільства. Постає питання, чи є "український конфлікт" спланованою спробою поглинання території України Росією, чи це тільки прецедент для глобальних політичних трансформацій на світовій арені.

Ключові слова: Східна Україна; Майдан; Євромайдан; криза; багатовекторність зовнішньої політики; війна; громадянська війна; агресія; анексія; конфлікт.

Постановка проблеми і стан її вивчення. Процеси, що почалися в Україні восени 2013 року та переросли у глобальну політичну кризу, торкнулися не тільки кожного з нас, кожного українця в громадянському розумінні цього поняття, вони, безумовно, зачепили основи світового порядку, закладені після Другої Світової війни. Євромайдан, анексія Криму Російською Федерацією і збройний конфлікт на суміжних з нею територіях, стали приводом для перезавантаження міжнародних відносин. Фактично, ми є свідками перегляду цілого ряду принципів взаємодії між країнами у військовій та зовнішньополітичній сферах. Ці принципи підтримувалися протягом останніх сімдесяти років. У політичному вимірі це безпосередньо торкнулося країн Північноатлантичного блоку, в економічному - більшою мірою Європейського співтовариства.

Оскільки ми спостерігаємо процес у динаміці і його завершення в осяжному майбутньому не видно, ми навіть не можемо з упевненістю стверджувати, чи досяг він свого піку, чи це тільки початок великих змін? Відповіді на питання, що постають перед нами, складно, та взагалі навряд чи можливо. У контексті вищезазначеного не можна не звернути увагу на економічні та політичні трансформації, які розпочалися в світі задовго до подій листопада 2013 року. Чи можна вважати світову економічну кризу передвісницею Майдану і чи має вона відношення до збройного протистояння на сході України? Чи є зв'язок між такими процесами як "Арабська весна" на Близькому сході та "Російська весна" у нас в країні та чи можна вважати їх ланками одного ланцюга? Чи є сенс розглядати "Український конфлікт" як самостійне геополітичне явище або навіть як першу російсько-українську війну? І, нарешті, наскільки така постановка питань взагалі актуальна?

Формулювання цілей і задач роботи. Візьмемося стверджувати, що на даному етапі слід не стільки намагатися відповідати на питання, скільки їх ставити -

час збирати каміння ще не настав. Велика кількість формулювань і оцінок того, що відбувається в країні, з одного боку, може свідчити про ступінь важливості самих подій, що очевидно, але, водночас це вказує і на відсутність сталої думки, а також на відсутність сформованого понятійного апарату. Переважна частина матеріалів, у тому числі аналітичного характеру, представлена поки що в публіцистиці. На етапі накопичення інформації репортер і стример, зі зрозумілих причин, випереджають аналітика, прив'язаного до теоретичних напрацювань, проте в рамках кожної конкретної події вони обидва не здатні охопити тему в цілому. Тому до **першорядних завдань** нашої роботи ми відносимо систематизацію фактажу без поглибленого опрацювання аспектів. Така практика дозволить нам згодом виділити найбільш актуальні напрямки теми.

Виклад основного матеріалу. Насамперед, спробуємо сформулювати, чим же є процеси, що відбуваються в Україні. Сьогодні можна зустріти різні визначення: "українська криза", "конфлікт на сході України", "громадянська війна", "вітчизняна війна", "війна за незалежність", "гібридна війна", "антитерористична операція", "окупація", "Майдан", "Євромайдан", "Революція гідності" тощо. Частина з них, якраз в силу свіжості подієвого ряду, можна розглядати як назви або навіть хештеги. У цьому полягає їх сильна і, водночас, слабка сторона. При цьому такі поняття як, наприклад, "Євромайдан" дозволяють уникнути занурення в певні історико-культурні рамки і, таким чином, ніби охопити процес в цілому. У своїй стислій формі він має передбачати волевиявлення народу щодо тіснішої культурної та економічної інтеграції з Європою та західними цінностями. Однак навіть таке формулювання не здатне відобразити всього різноманіття подій. Далі ми стикаємося з тим, що за будь-яким універсальним найменуванням, по суті, не стоїть нічого, за що можна було б ухопитися історичу. Крім того, необмежена можливість трактувань

власне назви або найменування нівелює його значення і виводить за рамки наукової риторики. Але й більш строгі в науковому плані визначення, такі як: "революція", "громадянська війна" або навіть "війна за незалежність" не можуть розглядатися нами як універсальні через вузькість своїх дефініцій. Специфічності ситуації додає казуїстика політичних формулювань, коли в силу тих чи інших юридичних нюансів одне поняття підміняється іншим. У результаті виникають такі визначення як "антитерористична операція" або "терористи з ДНР/ЛНР". Цілком очевидно, що розмах "тероризму" в Україні давно вишов за рамки дефідента. Тому в стрічках новин ми часто стикаємося з визначеннями типу: "терористичні війська", "російсько-терористичні формування" і т.п. У російських медіа використовується інша термінологія, як то: "путч", "українська криза", "фашистська хунта", що теж дуже показово. На відміну від українського політикуму, термінологія тут виступає швидше як елемент інформаційної війни та пропаганди.

З представленого вище можна зробити декілька висновків. По-перше, через те, що процес, про який ідеться, знаходиться у стані розвитку, існує велика кількість неусталених і достатньо вільних формулювань, що характеризують дані події. Переважно ми стикаємося з ними в повсякденному побуті та медійних ресурсах. По-друге, деякі з визначень використовуються сторонами в політичних цілях. Їх завдання - не так відобразити реальний стан речей, як представити ситуацію з вигідних для себе позицій. По-третє, ми маємо справу зі складним та різноплановим процесом, який, можливо, не має сенсу обмежувати тим чи іншим визначенням з тих, що нині використовуються. Набагато більш правомірним видається членування процесу на елементи і всебічне вивчення кожного з них і у взаємозв'язку.

Так, визначення кризи можна розглядати як внутрішній процес, який торкається політичної, економічної та культурно-соціальної сфер держави впродовж усього періоду її існування. У цьому випадку ми маємо на увазі внутрішню кризу, виникнення якої можна пов'язувати з подіями 2004 року, або більш раннім часом. У свою чергу, внутрішня криза могла бути наслідком і проявом кризи зовнішньої, причому як світової фінансової кризи 2008 року, так і політичної, що слідувала за нею та виразилася в загрозі розпаду Європейського Союзу. На цьому тлі "Революція гідності", "анексія Криму Російською Федерацією" та "збройне протистояння на сході України" є кризою в її відкритій та найбільш гострій фазі. На наш погляд, визначення, що найбільш підходить до ситуації, - "конфлікт", разом з його численними складовими. Характерно, що ці останні, збігаючись, можуть означати зовсім протилежні речі й при цьому не суперечити одна одній. Наприклад, війна за незалежність України щодо агресії Російської Федерації і війна за незалежність самопроголошених республік ЛНР і ДНР щодо "агресії" України.

У такому ж ключі може розглядатися й поняття "вітчизняної війни", проголошеної в промові Президента України з нагоди 70-ї річниці визволення України від фашистських загарбників 28 жовтня 2014 і "вітчизняної війни" прихильників "руського міра" проти "фашистської хунти". У цьому випадку ми стикаємося з дзеркальністю визначень. Якщо відкрите протистояння в Україні розглядати як конфлікт, наступним кроком у цьому напрямку буде використання інструментарію, що його застосовують в конфліктології. Як соціальне явище конфлікт передбачає наявність суб'єктів конфлікту

з їх суперечливими позиціями, цілями та інтересами [1, с. 224]. Питання, що з цього випливають, полягають у тому, кого саме вважати учасниками або суб'єктами конфлікту і що стало його причиною?

Об'єктом конфлікту і, власне, головним приводом до відкритого протистояння ми вважаємо вектор розвитку української державності. Було б помилково вважати, що це питання виникло разом зі зміною політичних еліт і приходом до влади В. Ющенка. Тоді, в 2004 році, багатовекторна зовнішня політика країни зазнала серйозної переоцінки. Проте вже сама постановка питання про вектор розвитку приховувала в собі потенційне напруження. Багатовекторність зовнішньої політики вочевидь не була винаходом української дипломатії. З утворенням пострадянських незалежних держав про багатовекторність заявили Казахстан, Киргизія, Азербайджан, Білорусія, Росія та Україна. По суті, в першій половині 1990-х років багатовекторність була синонімічною економічній незалежності та відкритості збалансованої зовнішньої політики. Однак якщо реальна багатовекторна політика свідчить про зрілість національної держави, її підміна деклараціями є швидше ознакою слабкості та спробою лавірувати на геополітичній арені [2, с. 105]. Руху України таким шляхом сприяли відразу декілька чинників: незрілість демократичних інститутів, роз'єднаність політичних еліт, невміння останніх налагодити діалог в рамках єдиної держави, енергетична залежність від Російської Федерації та орієнтована на неї застаріла пострадянська економіка країни. У свою чергу економіка Росії, що стає дедалі слабшою, нездатність утримувати сусідів під своїм впливом і, як наслідок, прихід на пострадянський простір нових, більш потужних гравців в особі Китаю, США та ЄС актуалізували дискусію про вектори розвитку з новою силою. Цей процес ми повсюдно спостерігаємо на території колишнього СРСР. Як справедливо зазначає А.Большаков: *"Основной причиной, которая привела к значительному увеличению межгосударственных конфликтов различного толка на постсоветском пространстве, стало противоречие между расширением интересов национальных политических элит, идентифицирующих себя с государствами в целом, с одной стороны, и ограниченным количеством ресурсов для реализации данных интересов, с другой стороны"* [2, с. 101]. На користь того, що об'єктом конфлікту виступає саме вектор розвитку України, говорить і той факт, що, незважаючи на його багатшаровість, велику кількість сторін-супротивників та їхніх цілей, будь то Російська Федерація, Україна, жителі Криму чи самопроголошених республік, громадські об'єднання чи політичні партії, ситуації це не змінює.

Визначення сторін конфлікту може відбуватися через призму того, з яким конфліктом ми маємо справу. Чи припустимо розглядати українське протистояння як суто внутрішній процес? У цьому випадку конфлікт має відкриту форму. Або ж навпаки, ми маємо справу із закритим, завуальованим конфліктом і положенням, при якому він пізніше знаходить не стільки соціально-політичні, скільки міжнаціональні форми?

У першому випадку антагонізм слід розділити на дві фази. Умовно назвемо їх: "Євромайдан" та "Російська весна". Друга фаза складається з двох етапів - відокремлення Криму та збройного протистояння на сході України. Звернемо увагу, що кожен з підетапів добре виокремлюється хронологічно й територіально. Безумовно, така конструкція має яскраво виражене соціальне забарвлення, очевидним є розкол у суспільстві та, як наслідок, розвал цілісності держави. Такий стан

справ цілком може розглядатися як внутрішня криза, що набуває спочатку соціально-економічних, а потім і військово-політичних обрисів. Суб'єктами конфлікту в такому випадку виступає населення південного сходу й північного заходу країни (у найзагальнішому розумінні цих значень).

Треба визнати, що лінія розколу в українському суспільстві дійсно існувала. Якщо порівняти електоральні карти парламентських і президентських виборів в Україні, неважко помітити, що вже з 1994 року, тобто з моменту президентських перегонів між Л. Кравчуком і Л. Кучмою, відбувається відділення індустріального південного сходу, який голосував у двох турах за свого кандидата. Через 5 років все повторюється з тією лише різницею, що за обраного президентом Л. Кучму тепер голосує не південний схід, а центр і північний захід країни. Такий політичний казус пояснювався наявністю опонента в особі комуніста П. Симоненка, який виступив технічним кандидатом. Тоді лідер комуністів все ж знаходив серйозну електоральну підтримку в східних регіонах і картина парламентських виборів 1998 року в цілому повторюється. Таким чином, уже електоральне поле кінця 90-х років демонструє полярність, що намітилася в українському суспільстві. Остаточо сформовані "ідеологічні" кордони розділяють країну під час обрання парламенту в 2002 і залишаються незмінними аж до весни 2014 року, коли президентом із значною перевагою у всіх регіонах стає П. Порошенко.

Розділ України на північний захід та південний схід зрозумілий і знаходить своє пояснення навіть не в історичній, а скоріше в географічній площині. Ця лінія добре відома як межа степової та лісової зон, східний кордон Київської Русі та "Дикого поля", кордон Золотої Орди і, нарешті, кордон російської колонізації кінця XVIII-XIX століть. Втім, говорячи про російську колонізацію, її слід розуміти не в етнічному, а в імперському сенсі. Відомо, що етнічний склад в східних регіонах був досить строкатим, а відсоток етнічних українців, особливо в селах, високим [3, с. 456-466]. Додамо, що освоєння Слобожанщини етнічними українцями взагалі починається сторіччя раніше. Драматичні події XX століття, які потягли за собою винищення східно-українських сіл в 30-ті роки, індустріалізація Донбасу та Запоріжжя, призводять не тільки до повсякденного поширення російської мови за вже знайомою кривою, але, що головне, до появи культурних відмінностей між населенням Південного Сходу та Північного Заходу країни, причому незалежно від етнічної приналежності.

На відміну від релігійних та міжетнічних конфліктів, як це мало місце на Балканах чи на Кавказі, український конфлікт є світоглядним. Лінгвістична складова, як елемент політехнологій, незмінно присутня в нашій дійсності, явне або показне прагнення узаконити другу державну мову, незважаючи на всю надуманість проблеми, залишається ознакою нерозвиненості громадянського суспільства та слабкості соціальних зв'язків. За чверть століття історії "новітньої" України стирання лінії розколу ми фіксуємо тільки в двох випадках: у 1991 році, коли на виборах президента українці майже на всій території підтримали кандидатуру Л. Кравчука, якого позиціонували, незважаючи на комуністичне минуле, як центриста й гаранта стабільності, та в травні 2014 з приходом до влади П. Порошенка. Але навіть тепер, за наявності цілком істотної, а не гіпотетичної, зовнішньої загрози, та незважаючи на переважну підтримку нового президента, ми все ж таки зможемо розділитися її на електоральні карті явки виборців.

Такий конфлікт, пройшовши всі етапи загорення

та прямої конфронтації, закінчується розпадом держави на декілька частин. У якості посередників, що неначебно сприяють швидкому його врегулюванню, виступають країни Заходу та Росія.

Розглянемо другу версію: ми маємо справу із закритим конфліктом та ситуацією, в якій суб'єктами конфлікту виступають інші гравці. Як було показано вище, існування ідеологічного поділу країни мало місце й історично є цілком обгрутованим. Однак чи можна вважати цей конфлікт таким, що відбувся, або хоча б конфліктною ситуацією? За весь час існування незалежної України ми не маємо жодного скільки-небудь серйозного прецеденту, який дозволив би стверджувати подібне. Навіть у критичному для України 2004 році, під час суспільно-політичної кризи, ми не спостерігаємо явного протистояння між представниками сходу і заходу, і це при тому, що спроби створити його штучно були. Події, відомі як Помаранчева революція, носили виключно мирний характер, тоді активів насильства вдалося уникнути. Взагалі ж, географічний поділ країни на прихильників та супротивників того чи іншого кандидата - не новина у світовій практиці, це не може саме по собі вказувати на соціальне протистояння. Аналогічну картину ми спостерігаємо, наприклад, у Польщі, де впродовж останніх десяти років країна незмінно поділяється на дві частини, причому як на виборах президента, так і на виборах в законодавчі органи.

Отже, якщо існуюча різниця в культурному розвитку, традиціях і світогляді між представниками північного заходу та південного сходу не робить їх суб'єктами конфлікту, то хто тоді ці суб'єкти? Щоб відповісти на це питання, або хоча б спробувати це зробити, повернемося до подій листопада 2014 року. Інцидент виникає досить несподівано, з оголошення призупинення урядом України процесу підготовки до підписання угоди про асоціацію між Україною та Євросоюзом. Напередодні "Євромайдану" 15 листопада 2013 року в інтерв'ю журналу "Кореспондент" В. Медведчук заявив, що причиною зриву підписання буде зовсім не відмова звільнити Ю. Тимошенко, як це було прийнято вважати напередодні, а зовсім інші мотиви: "Соглашение об ассоциации не будет подписано в Вильнюсе не потому, что не выполнены требования евроинициативников в отношении Тимошенко. Не Брюссель, а Киев остановит процедуру подписания. У украинской власти нет другого выхода. И Тимошенко здесь ни при чем" [4]. Трохи згодом, на саміті у Вільнюсі саме так і сталося.

Період до 21 листопада 2013 року, коли Кабінет Міністрів прийняв розпорядження про призупинення процесу підписання, можна розглядати як передконфліктну стадію. Непідписання угоди пояснювалося урядом М. Азарова тим, що для переходу на євростандарти буде потрібно 164 млрд. євро на десять років. Заява викликала нерозуміння європейської сторони, переговори було зірвано. За тиждень до цього, 21 листопада, перша акція протесту збирає на центральній площі столиці до 1,5 тисячі людей. На мітингу виступають опозиційні політики, виникає перше наметове містечко. Протягом наступного тижня ми спостерігаємо ескалацію протистояння між мітингувальниками та міліцією. Виникають перші зіткнення і навіть нічний штурм містечка підрозділами "Беркуту", який було відбито.

Інцидент створено, й тепер ситуація розгортається як конфлікт, від початку обростаючи цікавими деталями. Перш за все впадає в очі наявність чіткого сценарного плану та прагнення контролювати те, що відбувається на вулицях третьою стороною. Спонтанність притаманна швидше діям протестувальників (поява

спочатку двох майданів - політичного та неполітичного), вони мають сильну емоційну складову. У поведінці силових органів спонтанності немає, навпаки, їх дії носять організований та провокативний характер. З одного боку, вони не розганяють протестувальників повністю, київська адміністрація навіть гріє останніх в наметі, але демонструють силу та зображують жертву: міліцію б'ють, вона змушена відповідати. Акти агресії проти міліції є організованими та також спланованими. Провокатори, на відміну від такого явища як "тітушки", ховають свої обличчя під балаклавами. Надалі буде встановлено й підтверджено участь в радикальних діях представників міліції, "Братства" Д. Корчинського та безпосередньо його самого. Протистояння посилюється, кількість учасників зростає. Ще більш цікавим моментом стає спроба продемонструвати не політичний, а саме соціальний конфлікт всередині українського суспільства (майдан та антимайдан), наявність різних точок зору й поглиблення протистояння по лінії Схід-Захід. Спостерігається активне прагнення долучити до конфлікту мешканців сходу країни. Участь навіть за гроші, або компенсацію витрат, у політичних акціях антиєвропейського вектора має свої плоди, особливо в медійному аспекті. 24 листопада представники "Партії регіонів" і "Українського вибору" В. Медведчука організують альтернативний мітинг привезених зі східних регіонів пенсіонерів та працівників бюджетної сфери. Збори на Михайлівській площі проходять під державними прапорами. Транспаранти й символіка політичних сил відсутні. Імітація громадянського протистояння між законотворчими мешканцями східних регіонів, які виступають за стабільність, та радикально налаштованими вихідцями із заходу приймає навіть таку форму, як вибудовування "живого щита" перед рядами "Беркуту", а також біля адміністрації президента, біля Кабінету Міністрів та в деяких інших місцях. Перед ними збираються представники ВО "Свобода" та інших націоналістичних утворень радикального спрямування. Ще деталь - перед недільними подіями 24 листопада в мережі з'являються заклики прийти на мітинги обох сторін за матеріальну компенсацію, при цьому тексти звернень місцями збігаються дослівно.

Усе це призводить до поступового збільшення масштабності процесів, що мають місце, якісних змін ми поки що не спостерігаємо. Ситуація розкручується немов по спіралі, але методи її розкрутки в цілому залишаються незмінними. Зупинимося на одному з таких епізодів докладніше.

У ніч на суботу 30 листопада, відразу після Вільнюського саміту, відбувається, на перший погляд, абсолютно ірраціональна подія - показове побиття молоді біля Монумента Незалежності. Повторимося: *молоді: біля Монумента Незалежності України*. Як наслідок, півмільйонний мітинг у Києві в неділю 1 грудня, заповнення центру міста протестувальниками та вечірні зіткнення у адміністрації президента. Незабаром, після тракторних атак на шеренги внутрішніх військ та побиття беззбройних солдат ланцюгами з'ясовується, що захід організовано й сплановано. У найкритичніший момент, коли представники "Братства" атакують ряди міліції, інша їх половина починає закликати на допомогу людей, що зібралися на Майдані. Перші заяви про те, що "нас зливають", звучать саме від них. Частково це спрацювало, але завдяки витримці В. Кличка та П. Порошенка людей все-таки вдається повернути назад. Крім самого Д. Корчинського, який визнав участь у провокації, серед організаторів атаки були помічені й співро-

бітники міліції, зокрема полковник С. Кусюк. О 15 годині порожній простір, що відділяє жменьку провокаторів від мітингувальників, які стоять осторонь, красномовно демонструє провал операції. Учасники мітингу проявляють витримку й оперативно реагують на емоції окремих учасників. Мирний характер грудневих виступів чітко проявився в той самий день під час захоплення Київської міської адміністрації. Невідомим в балаклавах, озброєним пляшками із запальною сумішшю (!), а також групі, очолюваній журналісткою Т. Чорновіл, яка намагалася проникнути в будівлю через вікна, довелося давати пояснення мітингувальникам, що вчинили опір самоуправству.

Дії ж техніки, що безперешкодно з'явилася біля головного об'єкта країни, мають виражений демонстраційний характер. На відео добре помітно, як фронтальний навантажувач синьо-жовтого кольору повільно підштовхує перші шеренги міліції або зупиняється перед ними. Потім він відкочується назад, змінює кут атаки та знову "впирається" у правозахисників. Усі ці сцени "захоплення влади" протестувальниками практично одразу демонструються на російських телеканалах. О 16:30 наряди "Беркуту" вкрай жорстко розганяють демонстрантів на вул. Інститутській та швидко відкочуються назад. Вночі, коли на Майдані залишається порівняно небагато людей, які поспіхом огородили свій табір перевернутими лавами та щитами, зачистка не проводиться. Протистояння влади й вулиці триває аж до 20 лютого 2014 року та переживає кілька циклів. До них можна віднести протистояння 11 грудня, коли "Беркут" зробив спробу зачистити Майдан, але потім несподівано відійшов на вихідні позиції; 15 грудня - день одночасного проведення "Антимайдану" та "Дня Гідності"; 19 січня, що ознаменувалося зіткненням на вул. Грушевського; нарешті, драматичні події 18-20 лютого, що завершилися втечею В. Януковича та розпадом Партії регіонів. Безумовно, кожна з них вимагає самостійного вивчення, але всі вони мають і спільні риси, очевидні з першого погляду. Це - нерішучість та запізнення в діях опозиційних політиків, які демонструють у деяких ситуаціях повну безпорадність; виникнення інцидентів та провокацій в момент спаду соціальної активності протестуючих; відсутність прямого конфлікту між мешканцями східних та західних регіонів країни; демонстративні й не завжди вмотивовані атаки міліції, які не ведуть, втім, до ліквідації осередків протесту; незмінне наростання агресії з обох сторін.

Розкол партії влади, втрата контролю над нею її лідером та його втеча з країни, та одразу за цим - від'єднання Криму й початок військових дій в південно-східних регіонах, вписуються як у першу, так і в другу версії. Те, що відбувається після 20 лютого 2014 року, можна виділити в самостійний етап - етап трансформації конфлікту з політичного в національний. Принциповим у цьому випадку залишається питання сторін, чи можемо ми трактувати конфлікт як суто внутрішнє явище? Перша версія, незмінно підтримувана Російською Федерацією, вбачає у конфлікті виключно внутрішню політичну кризу. Росія виводить свою роль за її рамки, представляючи себе стороною-арбітром. Так само позиціонують себе Європейське співтовариство та США.

Друга версія змушує вбачати в тому, що відбувається, зовсім інші процеси. Ключовим пунктом виступає від'єднання, а по факту - анексія півострова Крим Російською Федерацією. На те, що приєднання Криму до Росії було саме анексією, вказують численні свідчення, починаючи від визнання В. Путіним участі в цьому регу-

лярних російських військ і закінчуючи особливостями проведення кримського референдуму. Те, що відбувається в Криму навесні 2014 року, значною мірою пояснює і вибудовану логіку зимових подій у Києві. Виглядає вона наступним чином - глибока соціально-економічна криза всередині країни та нежиттєздатність уряду В. Януковича призводять до загострення протиріч між регіонами і фактичного розпаду України. У результаті держава ділиться на частини, при цьому східні регіони слідом за Кримом приєднуються до близької в культурному відношенні Росії. Чи не цим пояснюється "дивне" протистояння Майдану та урядового кварталу, а також демонстративні й не завжди логічні дії міліційних підрозділів? І чи були взагалі сили, що протистояли одна одній, дійсними суб'єктами конфлікту, а не акторами, що мимоволі потрапили в кадр? Якщо "Євромайдан" був змодельованою ситуацією, чи не було його справжньою метою усунення (або самоусунення) від влади легітимного президента і створення прецеденту порушення діючої конституції на засіданні Верховної Ради 22 лютого 2014? Постанова Ради про відсторонення президента суперечила Конституції, оскільки згідно з текстом передбачено всього чотири випадки дострокового припинення його повноважень: відставка, оприлюднена особисто на засіданні Верховної Ради, залишення повноважень за станом здоров'я, імпічмент або смерть [5]. Такий прецедент у правовому полі міг бути використаний як виправдання подальшої ескалації конфлікту спочатку в Криму, а потім і на Донбасі. Віктор Янукович зникає з країни в день закриття сочинської олімпіади, далі, вночі 27 лютого, Верховну Раду Криму було захоплено озброєними людьми без відзнак.

Вже наступного ранку звернення Президії Верховної Ради Автономної Республіки Крим наголошувало: *"В результате неконституционного захвата власти в Украине радикальными националистами при поддержке вооруженных бандформирований мир и спокойствие в Крыму поставлены под угрозу (...) Следуя основополагающим канонам демократии, Президиум крымского парламента считает единственно возможным путем выхода из сложившейся ситуации применение принципа прямого народовластия. Убеждены, что только проведение общекрымского референдума по вопросу усовершенствования статуса Автономной Республики Крым и расширения ее полномочий позволит крымчанам самим, без внешнего давления и диктата, определить будущее автономии"* [6]. Протягом одного дня 1 березня відбуваються відразу три знакові події: виконавчі органи влади Севастополя та АР Крим звернулися за сприянням і допомогою до керівництва Росії, з аналогічним проханням туди ж звертається В. Янукович, Рада Федерації РФ підтримує звернення президента Росії про дозвіл на використання збройних сил на території України.

Логіку подій особливо виразно демонструє звернення президента-втікача до В. Путіна: *"Как законно избранный президент Украины заявляю: события на Майдане, незаконный захват власти в Киеве привели к тому, что Украина оказалась на пороге гражданской войны. В стране царят хаос и анархия. Жизнь и безопасность людей, особенно на юго-востоке и в Крыму, под угрозой. Под воздействием западных стран осуществляются открытый террор и насилие. Люди преследуются по политическому и языковому признакам."*

В этой связи обращаюсь к президенту России Владимиру Владимировичу Путину с просьбой использо-

вать вооруженные силы Российской Федерации для восстановления законности, мира, правопорядка, стабильности, защиты населения Украины.

Виктор Янукович, 1 марта 2014 года".

Для порівняння має сенс навести слова В. Януковича, сказані ним при схожих обставинах в Севродонецьку 28 листопада 2004 року: *"Я никогда не предаю вас, я всегда буду идти вместе с вами. И то, что примете вы, будет для меня закон (...) Ещё немного - и все рухнет. Давайте постарайтесь найти решение, не прибегаая к радикальным мерам. Если прольется хоть одна капля крови, этот поток уже не остановить. Защита законов и прав людей - наша цель. Пожалуйста, примите то решение, которое обеспечит целостность в стране и порядок в государстве..."*. Стилїстика і, головне, зміст цих двох фрагментів серйозно відрізняються, тому чи належить перший з процитованих фрагментів особисто В. Януковичу або ж послання писалося в Москві від його імені - лишається загадкою. Слідом за цим відбулося стрімке введення російських військ до Криму та проведення 16 березня референдуму про його вихід зі складу України. За схожим сценарієм розвиваються події в східних регіонах.

Отже, чи можна вважати послїдовність і хронологію того, що відбувається, спонтанним збігом обставин, або ж усе це планувалося заздалегідь з урахуванням нарастаючих внутрішніх протиріч? І хто, в такому випадку, був організатором, що спровокував відкрите протистояння на Майдані?

Оминаючи всі ці питання, світове співтовариство розцінює дії Росії по факту - як анексію і визнано кримський референдум незаконним. Суб'єктами конфлікту тепер виступали не соціальні групи всередині країни, як це подавалося російською стороною, а конкретні держави - Україна та Російська Федерація. Сам же конфлікт знаходив статус не внутрішнього, а міжнародного. Незважаючи на відчайдушні спроби уникнути відповідальності уряду, В. Путіну це не вдалося. Поетапне введення економічних санкцій поставило економіку Росії в досить скрутне становище. Незважаючи на російську зовнішньополітичну риторику та відмову визнавати себе стороною конфлікту в Криму, а тепер вже й на Донбасі, це перестало бути предметом дискусії через свою очевидність. І тоді Путіну пригадали все: і "найбільшу трагедію ХХ століття" в його інтерпретації, і семиденну війну 2008 року, і літні візити до Криму, і сочинські секретні наради в лютому 2014 [7]. Якби ситуація на сході України розвивалася за кримським сценарієм, таку операцію "по збиранню земель" можна було б визнати блискучою. Проте все пішло трохи інакше.

Уявімо, що стороною конфлікту є саме Російська Федерація, і її приховано, але цілком реальною метою було приєднання частини сусідньої держави під будь-яким слушним приводом. Тоді чому операція, яка планувалася й ретельно готувалася, вийшла з-під контролю, і чому вона призвела до різкого загострення відносин із Заходом? Ми навіть можемо констатувати, що український конфлікт, на відміну від конфлікту грузинського, стає приводом для нової "холодної війни" та фактично є її прологом. Безумовно, такий поворот справ не був одкровенням для російської дипломатії, яка вважає Україну чи не плацдармом в новому протистоянні із Заходом, проте чому все зайшло так далеко?

До цього призводить ціла ланка прорахунків, що їх припустився Кремль. По-перше, маючи досвід Грузії, уряд В. Путіна вочевидь сподївався на вже знайомо

реакцію опонентів, а точніше на відсутність будь-якої реакції. Насправді, тривала торгівля комісарів ЄС з В. Януковичем щодо економічного блоку питань у рамках угоди про асоціацію, шантаж з приводу звільнення Ю.Тимошенко та їхнє збентеження після листопадових заяв уряду М. Азарова вказували на те, що вони не володіють ситуацією в повній мірі. Якщо це не було дипломатичною грою й розвиток подій виявився для європейців несподіванкою, він у будь-якому випадку викликав протилежний ефект, консолідувавши Західне співтовариство. Акуратно вибудувана легітимація російської реакції на "український конфлікт" не спрацювала.

Ще одним упущенням виявилася переоцінка свого впливу на сході країни. Навіть у Криму, що відколовся від України, Путіну довелося задіяти регулярні військові частини, оскільки без їхньої участі задумане ставало проблематичним. Ще менш оптимістичним виявився стан справ на сході України, де, згідно з даними Pew Research Center та Київського міжнародного інституту соціології, у квітні 2014 року за від'єднання від України висловлювалося від 15 до 18% населення, при цьому 70% виступили за єдину Україну [8].

Захоплення адміністративних будівель в східних містах проводилося спецпідрозділами ГРУ РФ з єдиною метою - повторити кримський сценарій на місцях. Військове протистояння, що виникло в результаті цього, Москва намагається представити як громадянську війну, але в це мало хто вірить.

Втім, найбільш серйозним моментом, на який майже не звертають уваги, є недооцінка Кремлем ступеня розвитку українського суспільства. Україна традиційно сприймається Москвою як "нічийна" територія з проживаючим на ній населенням, а це, перефразовуючи Л. Кучму, далеко не так. Події, які тепер прийнято називати "Євромайданом", показали на диво високий ступінь самоорганізації та свідомості дій учасників виступів. Будь-які спроби побачити в цьому "руку Держдепу", що скупив усіх і усюди, не витримують критики. Регулярні багатотисячні маніфестації в Києві, поява народних дружин самооборони та територіальних батальйонів, нарешті, волонтерський рух на сході країни просто неможливо організувати з одного центру. Якраз навпаки, ініційовані зверху акції "Антимайдану" виявилися блідю подобою протестних ініціатив. Вони з усією очевидністю показали нездатність відтворити подібне за будь-якої фінансової та адміністративної підтримки. Схоже, в Росії цілком широко не помічають такого явища, як формування української нації, а інновації, що так їх лякають, сприймаються як злий умисел ззовні.

Висновки

Виходячи з вищевикладеного, ми розглядаємо українські події 2014-2015 рр. як конфлікт між Україною та Російською Федерацією. Він починається з передконфліктної стадії задовго до розглянутих подій. Дана стадія проходить на дипломатичному та економічному рівнях, що відображається в торговельних та газових

війнах. У конфлікті, що трапився слідом за нею, виділяються дві фази - закрита та відкрита. Прецедентом для ескалації конфлікту та його початку стає спроба вплинути на визначення вектора розвитку України. Як результат, призупинення підписання асоціації, що переростає в глибоку і, багато в чому спровоковану ззовні, соціально-політичну кризу. Цей період відомий нам як "Революція гідності" або "Євромайдан". Закрита фаза конфлікту - "Євромайдан" - мала свою циклічність. Цикли характеризуються тенденцією до загострення та наявністю пікових значень на початку кожного з них. Ми виділяємо наступні піки: 30 листопада, 11 (можливо і 15) грудня 2013 року, 19 січня і, нарешті, 18-20 лютого 2014. У цей період одна зі сторін намагається приховати свою участь у конфлікті та формально вивести себе за його рамки. Так як це не дало бажаних результатів, РФ перейшла до анексії Криму, а слідом за тим - до введення військ на Донбас. Так фактично починається друга фаза конфлікту, що триває й досі - відкрите військово-протистояння між державами.

Чим же є "Український конфлікт" насправді - приводом для назрілих змін у світовій політиці або локальним епізодом, як це було в Грузії, Придністров'ї чи Нагірному Карабасі? І хто насправді є його учасниками? Коли через Рубікон перейшли перші російські танки, на політичній сцені опинилися нові, куди більш вагомі гравці, в особі США, Євросоюзу та Китаю. Тепер те, що відбувається в Україні, може стати лише приводом для початку глобальних політичних трансформацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ворожейкин И. Е. Конфликтология / И. Е. Ворожейкин, А. Я. Кибанов, Д. К. Захаров. - М. : Инфра-М, 2004. - 240 с.
2. Большаков А. Г. Многовекторность внешней политики Киргизии / А. Г. Большаков // ПОЛИТЭКС. - 2010. - № 2. - С. 99-106.
3. Шмидт А. Материалы для географии и статистики, собранные офицерами генерального штаба. Херсонская губерния. Часть 1 / А. Шмидт. - СПб. : Военная типография, 1863. - 632 с.
4. Кум таможенного союза. Эксклюзивное интервью с Виктором Медведчуком // Корреспондент. - 2013. - № 45.
5. Конституція України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). - 1996. - № 30. - Ст. 108.
6. Обращение Президиума Верховного Совета Автономной Республики Крым // Крымские известия от 28.02.2014 г.
7. Pismennaya E. Putin's Secret Gamble on Reserves Backfires Into Currency Crisis [Електронний ресурс] / E. Pismennaya, I. Arkhipov, B. Cook // Bloomberg.com. - Режим доступу : <http://www.bloomberg.com/news/2014-12-17/putin-s-secret-gamble-bet-on-ukraine-backfires-in-ruble-crisis.html>.
8. Ukraine: Desire for Unity Amid Worries about Political Leadership, Ethnic Conflict [Електронний ресурс] // Pew Research Center. Global Attitudes Project. - Режим доступу : <http://www.pewglobal.org/2014/05/08/chapter-1-ukraine-desire-for-unity-amid-worries-about-political-leadership-ethnic-conflict/>.

Кобалия Дмитрий,

*кандидат исторических наук, заведующий отделом охраны памятников истории и археологии
Национального заповедника "Хортица"*

О РАМКАХ И ФОРМАТЕ "УКРАИНСКОГО КОНФЛИКТА"

Статья посвящена определению формата и рамок "украинского конфликта". В работе подчеркивается, что наиболее удачным понятием в отношении украинских событий 2013-2015 годов является именно "конфликт" и, исходя из этого, рассматриваются возможные его участники. Автор приходит к выводу, что собы-

тия на "Майдане" были в значительной мере спровоцированы извне, а их главной целью было создание прецедента нарушения конституции Украины в качестве повода для начала распада страны. Провал этих замыслов трансформирует конфликт в открытый, что делает его реальными субъектами Российскую Федерацию и Украину. Неспособность РФ скрыть свое участие в конфликте обусловлена такими факторами как: переоценка культурных противоречий между Востоком и Западом Украины, необоснованный расчет на лояльность Запада и недооценка степени развития украинского общества. Ставится вопрос о том, является ли "украинский конфликт" спланированной попыткой поглощения территории Украины Россией или это только прецедент для глобальных политических трансформаций на мировой арене.

Ключевые слова: Восточная Украина; Майдан; Евромайдан; кризис; многовекторность внешней политики; война; гражданская война; агрессия; аннексия; конфликт.

Kobaliya Dmytro,

Candidate of Historical Science, Head of monuments of history and archeology Department of the National Reserve "Khortytsya"

ABOUT THE SCOPE AND FORMAT OF THE "UKRAINIAN CONFLICT"

The article is devoted to the definition of the format and scope of the "Ukrainian conflict". The paper emphasizes that the most accurate notion in relation to Ukrainian events 2014-2015 is the "conflict" and, therefore, it's possible participants are examined. The author concludes that the events of the "Maydan" were largely provoked from outside and their main goal was to create a precedent of the violation of the Constitution of Ukraine as a pretext for the beginning of the dissolution of the country. The failure of these plans transforms the conflict into an open one, making the Russian Federation and Ukraine its real subjects. The inability of Russia to hide its involvement in the conflict is due to factors such as: over-valuation of cultural conflict between East and West Ukraine, unreasonable reliance on the loyalty of the West European countries and underestimating of the degree of the development of Ukrainian society. The paper raises the question whether the "Ukrainian conflict" is the planned takeover attempt by Russia of the Ukrainian territory or is it only a precedent for global political transformations in the world.

Keywords: Eastern Ukraine; Maydan; Euromaydan; crisis; multidirectional foreign policy; war; civil war; aggression; annexation; conflict.

REFERENCES

1. Vorozheikin I. Ye., Kibanov A. Ya., Zakharov D. K., (2004), Conflictology, Infra-M, Moscow, 240 p. (rus).
2. Bolshakov A. G. (2010), *POLITEKS*, 2, pp. 99-106 (rus).
3. Shmidt A. (1863), *Materials for Geography and Statistics collected by officers of the General Staff. Kherson Province, Part 1*, Military Printing House, St. Petersburg, 632 p. (rus).
4. *Korrespondent* (2013), 45, November 15 (rus).
5. Details of Verkhovna Rada of Ukraine (1996), 30, clause 108 (ukr).
6. Appeal of the Supreme Council of the Autonomous Republic of Crimea (2014), *Crimean news*, February 28 (rus).
7. Pismennaya E., Arkhipov I., Cook B. (2014), Putin's Secret Gamble on Reserves Backfires Into Currency Crisis, *Bloomberg.com*, available at: <http://www.bloomberg.com/news/2014-12-17/putin-s-secret-gamble-bet-on-ukraine-backfires-in-ruble-crisis.html> (engl).
8. Ukraine: Desire for Unity Amid Worries about Political Leadership, Ethnic Conflict, available at: <http://www.pewglobal.org/2014/05/08/chapter-1-ukraine-desire-for-unity-amid-worries-about-political-leadership-ethnic-conflict/> (engl).

© Кобалія Дмитро

Надійшла до редакції 23.01.2015